

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 47 (4)/2018, s. 93–110

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2018.052>

PAWEŁ SAWIŃSKI*

Imperium i provinciae Agryppy w latach 23–12 p.n.e.

Agrippa's *imperium* and *provinciae* between 23 and 12 BCE

Streszczenie: W artykule podejmuję szeroko dyskutowany w nauce problem zakresu i charakteru *imperium* Marka Agryppy, na podstawie którego działał on jako specjalny wysłannik cesarski na terenie różnych prowincji Imperium Romanum. W tekście spróbuję m.in. ustalić: kiedy Agryppa uzyskał specjalne *imperium* w prowincjach? jaki był jego zakres terytorialny? oraz czy było ono *maius*, czy też *aequum* wobec władzy innych namiestników prowincji? Kluczowa w kontekście odpowiedzi na te pytania będzie analiza – obok przekazów autorów antycznych – tzw. papirusu kolońskiego, który dostarcza nam w tej materii niezwykle ważnych informacji.

Summary: In the paper, I shall take on the matter, widely debated in scholarship, of the range and nature of the *imperium* held by Marcus Agrippa as the emperor's special envoy within a few provinces of the Imperium Romanum. The questions I shall try to answer include the following: when did Agrippa receive the special *imperium* in the provinces? What was its territorial extent? And, was it *maius* or *aequum* relative to the powers of other

* Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM, ul. Nowy Świat 28–30, 62-800 Kalisz, sawinski2@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8730-7272.

provincial governors? Answers to those questions will be facilitated by analyzing transmitted texts by ancient authors, but also, crucially, the so-called Cologne papyrus, which provides vital information on the issue.

Słowa kluczowe: Agryppa, *imperium*, papirus koloński, prowincje.

Keywords: Agrippa, *imperium*, the Cologne papyrus, provinces.

O ile kwestią bezdyskusyjną jest to, że Marek Agryppa od momentu ustanowienia pryncypatu aż do swojej śmierci był prawą ręką Augusta i drugim człowiekiem w państwie, o tyle określenie charakteru posiadanego przez niego *imperium*, na podstawie którego realizował różnorodne zadania na terenie prowincji Cesarstwa, wywołuje w nauce burzliwe polemiki. Sytuacja ta jest przede wszystkim efektem lakoniczności i niejednoznaczności posiadanych przez nas źródeł. W tekście zamierzam zatem ponownie przeanalizować – szeroko dyskutowany przez wielu badaczy – problem statusu prawnego Agryppy podczas jego misji we wschodnich i zachodnich prowincjach Imperium Romanum w latach 23–12 p.n.e.¹ W artykule postaram się odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Kiedy Agryppa uzyskał specjalne *imperium*?
2. Jaki był zakres terytorialny tego imperium?
3. Jaki miało ono charakter w odniesieniu do *imperium* innych namiestników oraz Augusta?
4. Jak wyglądała procedura przyznania Agryppie nadzwyczajnych pełnomocnictw?

Źródła

Antyczni autorzy, o ile dostarczają nam dość sporo informacji na temat działalności Agryppy na terenie prowincji, o tyle są niezwykle lakoniczni i nieprecyzyjni, jeżeli chodzi o specyfikę i zakres jego *imperium*, co jest

¹ O ile nie zaznaczono inaczej, wszystkie daty w tekście odnoszą się do czasów przed naszą erą.

konsekwencją tego, że nie byli oni szczególnie zainteresowani skomplikowanymi niuansami prawnymi. Z wyjątkiem Wellejusza Paterkulusa pozostali starożytni historycy – przede wszystkim Kasjusz Dion – pisali ponadto z dość dużej perspektywy czasowej od relacjonowanych wydarzeń, co stwarza kolejne problemy interpretacyjne. Nowego impulsu w badaniach nad *imperium* Agryppy dostarczyła publikacja papirusu (papierus koloński), który zawiera fragment greckiej wersji mowy pogrzebowej (*laudatio funebris*), którą August wygłosił na pogrzebie swojego przyjaciela w 12 roku². Prawdopodobnie jest to greckie tłumaczenie oryginalnej *laudatio*, która po śmierci Agryppy została spisana i była następnie rozpowszechniana na terenie całego Cesarstwa. Papierus datuje się najczęściej na ostatnią dekadę I wieku³. Tak się złożyło, że do naszych czasów zachowała się jedynie wersja z Egiptu, a konkretnie z Fajum⁴. Nie wiemy jednak dokładnie, kiedy papierus został odkryty. Wiadomo jedynie, że pochodzi on z prywatnej kolekcji, której właściciel przekazał go Instytutowi Historii Starożytnej w Kolonii⁵. Wprawdzie w tekście omawianego dokumentu nie pojawia się *expressis verbis* imię Agryppy, ale wiemy z całą pewnością, że wzmiankowane w nim zaszczyty odnoszą się do przyjaciela i zięcia Augusta. Mamy tutaj bowiem informację o przyznaniu, a następnie przedłużeniu *tribunicia potestas* w roku 18 i 13, co nie pozostawia żadnych wątpliwości, że mowa tutaj o Agryppie. Dla rozważań o specyficie *imperium* Agryppy kluczowe są linijki 7–11 tego tekstu, w których czytamy o przyznaniu mu specjalnych uprawnień na terenie prowincji:

1 ἡ [γ]άρ τοι δημαρχική σοι ἐξουσία εἰς πέντε
 ἔτε κατὰ δόγμα συνκλήτου
 Λέντ<λ>ων ὑπατευόντων ἐδόθη καὶ

² *Editio princeps* tego dokumentu Zob. L. Koenen, *Die „laudatio funebris“ des Augustus für Agrippa auf einem neuen Papyrus (P. Colon. inv. nr 4701; vgl. Taf. VIIIa)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik“ 1970, 5, s. 217–283.

³ L. Koenen, op. cit., s. 222.

⁴ Zob. W. Ameling, *Augustus und Agrippa. Bemerkungen zu PKöln VI 249*, „Chiron“ 1994, 24, s. 1; F. Hurllet, *Les collègues du prince sous Auguste et Tibère. De la légalité républicaine à la légitimité dynastique*, Rome 1997, s. 42. Wcześniej przypuszczano, że papierus pochodzi z Oksyrynchos. Zob. L. Koenen, op. cit., s. 217.

⁵ L. Koenen, op. cit., s. 217.

- 4 πάλιν αὐτὴ εἰς ἄλλην Ὀλυμπιάδα
[ύ]πατερόντων Τιβερίου Νέρωνος
καὶ Κυν<τι>λίου Οὐάρου γαμβρῶν τῶν
σῶν προσεπεδόθη. καὶ εἰς {ς} ἄς δήποτε
- 8 σε ὑπαρχείας τὰ κοινὰ τῶν Ῥωμαίων
ἐφέλκοιτο, μηθενὸς ἐν ἐκείναις
ἐξουσίαν μείζω <εἶνα> τῆς σῆς
ἐν νόμοι ἐκυρώθη[...]⁶.

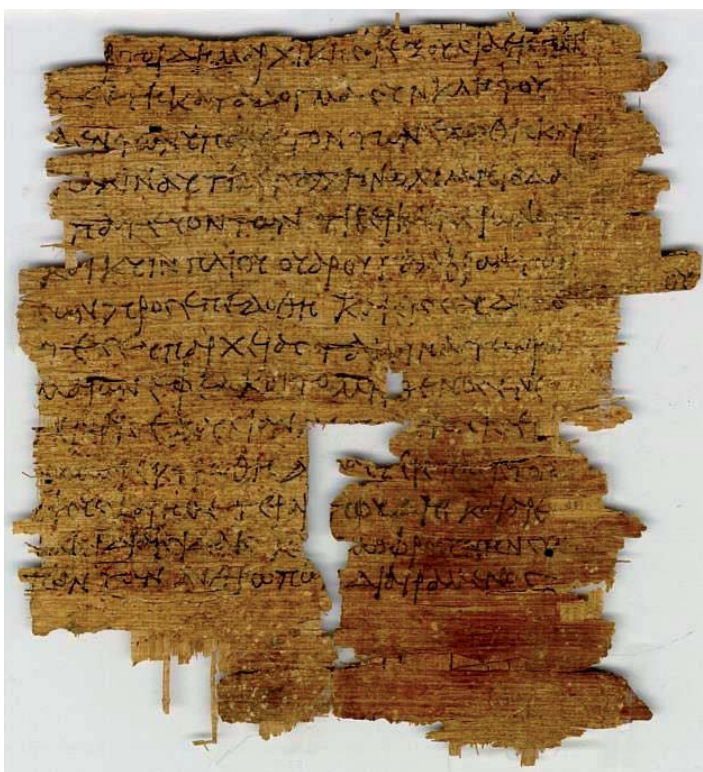
tribunicia enim potestas tibi in quinque
annos ex senatus consulto
Lentulis consulibus data et
rursus in alterum quinquennium
Tiberio Nerone et Quintilio Varo consulibus generis
tuis delata est. **et quascumque te in
provincias res publica Romana
adhiberet, nullius in illis
ut esset imperium maius tuo,
per legem sanctum est**⁷.

władza trybuńska została tobie nadana na pięć
lat na mocy uchwały senatu, za konsulatu Lentulusów,
i ponownie przyznana na pięć lat za konsulatu twoich zięciów
Tyberiusza Nerona i Kwintyliusza Warusa; ponadto zostało potwierdzone
prawem, że kiedykolwiek do prowincji wezwie ciebie *res publica*,
to nikt w tamtych (prowincjach) nie będzie mieć większej władzy od ciebie⁸.

⁶ Tekst papirusu został przejęty z L. Koenen, op. cit., s. 226.

⁷ Przepuszczalne łańciskie brzmienie tekstu *laudatio* według K. M. Girardet, *Imperium 'maius'. Politische und verfassungsrechtliche Aspekte. Versuch einer Klärung*, [w:] *La révolution romaine après Ronald Syme*, red. A. Giovannini, Genève 2000, s. 217.

⁸ Jeżeli nie podano inaczej, wszystkie tłumaczenia tekstów greckich i łańciskich pochodzą od autora.

Papirus z fragmentem greckiej wersji *laudatio funebris* wygłoszonej przez Augusta na pogrzebie Agryppy. Źródło: <https://papyri.uni-koeln.de/stueck/tm59330>

Interpretacja tego fragmentu następuje jednak pewnych trudności. Musimy bowiem pamiętać, że w tym przypadku nie mamy do czynienia z oficjalnym dokumentem urzędowym, a jedynie greckim odpisem łacińskiej wersji *laudatio*. Ponadto niejednoznaczne określenie w tekście papiirusu zakresu uprawnień Agryppy w odniesieniu do innych namiestników prowincji dopuszcza dwie możliwości interpretacji.

Data przyznania Agryppie specjalnego *imperium*

Papirus koloński podaje daty konsularne przyznania Agryppie władzy trybuńskiej, ale nie precyzuje niestety, kiedy została uchwalona *lex*, nadająca mu nadzwyczajne uprawnienia na terenie prowincji. Jeżeli przyjmiemy, że wzmiankowane w tekście papirusu prerogatywy Agryppy zostały wymienione według kolejności ich przyznania, to moglibyśmy założyć, że wspomniana *lex* została uchwalona najwcześniej w 18 roku – w którym to zięć Augusta uzyskał po raz pierwszy *tribunicia potestas* – albo dopiero w 13 roku, gdy jego władza trybuńska została przedłużona na kolejne pięć lat⁹. Za drugą z opcji mógłby przemawiać przekaz Kasjusza Diona, który wspomina o nadaniu Agryppie *imperium maius* wobec władzy innych namiestników poza Italią. Historyk ten łączy przyznanie Agryppie tych specjalnych pełnomocnictw z jego misją do Panonii w 13 roku:

Κάν τούτω τὸν Ἀγρίππαν ἐκ τῆς Συρίας ἐλθόντα τῆ τε δημαρχικῆ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ἐς ἄλλα ἔτη πέντε ἐμεγάλυνε καὶ ἐς τὴν Παννονίαν πολεμῆσαι ἐξέπεμψε, **μείζον αὐτῷ τῶν ἑκασταχόθι ἔξω τῆς Ἰταλίας ἀρχόντων ἰσχῶσαι ἐπιτρέψας**¹⁰.

„wtedy Agryppa, który wrócił z Syrii, otrzymał ponownie władzę trybuńską na kolejne pięć lat i został posłany do ogarniętej wojną Panonii, **przyznano mu także większą władzę niż każdemu z dowódców (namiestników prowincji) poza Italią.**

Taka interpretacja budzi jednak pewne wątpliwości. Po pierwsze uważam, że tekst papirusu niekoniecznie wymienia posiadane przez Agryppę godności według kolejności, w jakiej zostały mu przyznane, ale zgodnie z hierarchią ich ważności. Dlatego na początku mowa jest o władzy trybuńskiej (Tacytowe *summi fastigii vocabulum*)¹¹, a dopiero potem o specjalnych uprawnieniach w prowincjach. Tym samym nie możemy na tej podstawie

⁹ Tak np. J.M. Roddaz, *Marcus Agrippa*, Rome 1984, s. 347–348. Badacz ten uważa ponadto, że niekorzystny dla Augusta klimat polityczny, jaki wytworzył się w Rzymie w 23 r., nie sprzyjał przyznaniu Agryppie wcześniej tak szerokich uprawnień.

¹⁰ Cass. Dio 54, 28, 1.

¹¹ Tac. *Ann.* 3, 56, 2.

jednoznacznie wnioskować, że Agryppa uzyskał najpierw *tribunicia potestas*, a dopiero później specjalne *imperium*. Po drugie, możemy zadać sobie pytanie, dlaczego Agryppa miałby uzyskać nadzwyczajne *imperium* dopiero w związku z kampanią wojskową w Panonii – jak sugeruje to *passus* Kasjusza Diona. Czy jego wcześniejsze misje na terenie prowincji cesarskich i publicznych zarówno na Zachodzie, jak i Wschodzie Imperium Romanum nie wymagały posiadania takich prerogatyw? Obszary Panonii nie podlegały przecież w tym czasie rzymskiej administracji, a działania Agryppy nie wiązałyby się z ingerencją w sferę kompetencji innych namiestników. Tym samym nie potrzebował on tak rozległych uprawnień. Uważam zatem, że przekaz Diona powinniśmy zinterpretować nieco inaczej. Przypuszczam, że autor ten wspomina w tym miejscu nie tyle o przyznaniu Agryppie po raz pierwszy specjalnego *imperium* poza Italią, ale o jego kolejnym przedłużeniu, podobnie jak to było w przypadku jego władzy trybuńskiej¹². Pomimo braku mocnych dowodów źródłowych sądzę zatem, że mamy przesłanki, aby zakładać, że *lex* nadająca Agryppie specjalne *imperium* w prowincjach została uchwalona wcześniej, prawdopodobnie w 23 roku¹³. Przypuszczam, że nastąpiło to w związku z jego pierwszą misją na Wschodzie (lata 23–22). Jednym z jej celów była inspekcja tamtejszych prowincji (w tym przede wszystkim publicznych), co wymagało posiadania nadzwyczajnych uprawnień, umożliwiających swobodną ingerencję w kompetencje tamtejszych namiestników. Przypuszczam, że przyznanie Agryppie takich prerogatyw w prowincjach nastąpiło krótko po tym, kiedy senat przyznał Augustowi podobne uprawnienia (*imperium maius*) po złożeniu przez niego konsulatu w czerwcu 23 roku¹⁴.

¹² Podobnie interpretuje ten *passus* J.W. Rich, *Cassius Dio. The Augustan Settlement (Roman History 53–55.9)*, Warminster 1990, s. 206.

¹³ Argumenty za takim datowaniem, zob. L. Koenen, op. cit., s. 275–283.

¹⁴ Cass. Dio 53, 32, 5–6. Zob. L. Koenen, op. cit., s. 268–269; D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 2017 (6. Auflage), s. 55, 65.

Zakres terytorialny *imperium* Agryppy

Wellejusz Paterkulus i Kasjusz Dion w swoich narracjach dotyczących 23 roku wspominają o wyjeździe Agryppy na Wschód, którego powodem miała być rzekoma rywalizacja z Marcellusem, siostrzeńcem Augusta. Obaj autorzy różnią się jednak w pewnych szczegółach. Paterkulus jako miejsce docelowe wyjazdu Agryppy podaje bowiem Azję, natomiast Dion pisze w tym kontekście o Syrii. Drugi z wymienionych historyków podaje ponadto, że zięć Augusta nie dotarł ostatecznie do Syrii, ale zatrzymał się w Mitylenie na Lesbos:

Post cuius obitum **Agrippa, qui sub specie ministeriorum principaliū profectus in Asiam**, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones praesenti se subduxerat temporis (...) ¹⁵.

Agryppa, który poprzednio wyjechał do Azji pod pozorem ważnej misji państwowej, a jak krążą pogłoski z powodu ukrytych niesnasek z Marcellusem po prostu usunął się na razie w cień (...) ¹⁶.

ραίσας δ' οὖν, καὶ μαθὼν τὸν Μάρκελλον οὐκ ἐπιτηδείως τῷ Ἀγρίππᾳ διὰ τοῦτ' ἔχοντα, ἐς τὴν Συρίαν εὐθὺς τὸν Ἀγρίππαν, μὴ καὶ διατριβή τις καὶ ἀψιμαχία αὐτοῖς ἐν ταῦτῳ οὖσι συμβῆ, ἔστειλε. Καὶ ὃς ἐκ μὲν τῆς πόλεως εὐθὺς ἐξώρμησεν, οὐ μέντοι καὶ ἐς τὴν Συρίαν ἀφίκετο, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον μετριάζων ἐκεῖσε μὲν τοὺς ὑποστρατήγους ἔπεμψεν, αὐτὸς δὲ ἐν Λέσβῳ διέτριψε ¹⁷.

(August) doszedłszy do siebie i dowiedziawszy się, że Marcellus z tego powodu nie sprzyjał Agryppie, zaraz wysłał Agryppę do Syrii, aby nie doszło między nimi do sporu i waśni. Ten zaś od razu wyruszywszy z miasta w międzyczasie nie przybył do Syrii, lecz przejawiając jeszcze większą skromność, posłał tam legatów, sam zaś pozostał na Lesbos.

Czy w świetle przytoczonych wyżej przekazów możemy przyjąć, że *imperium* Agryppy podczas jego pierwszej misji na Wschodzie (lata 23–22)

¹⁵ Vell. Pat. 2, 93, 2.

¹⁶ W przekładzie E. Zwolskiego.

¹⁷ Cass. Dio 53, 32, 1.

było ograniczone do znajdującej się formalnie pod zarządkiem senatu prowincji Azji i cesarskiej prowincji Syrii? Opierając się na passusie Kasjusza Diona, H. Siber postawił tezę, że Agryppa posiadał w tym czasie jedynie status *legatus Augusti pro praetore* prowincji Syrii¹⁸. Opinia niemieckiego badacza jest jednak nieprzekonująca. Dion pisze bowiem, że Agryppa mógł delegować własnych legatów, którzy mieli w jego imieniu zarządzać Syrią. W związku z tym nie mógł on być zwykłym legatem cesarskim, gdyż ci nie posiadali takowych uprawnień¹⁹. Ponadto nie ulega wątpliwości, że wzmiankowani wyżej autorzy nie mają tutaj na myśli konkretnych prowincji rzymskich na Wschodzie (w tym kontekście Azji i Syrii), ale używają tych nazw w sensie ogólnym jako synonimów rzymskiego Wschodu²⁰. W podobnym znaczeniu terminu „Ἀσία” używa również Józef Flawiusz, pisząc o powrocie Agryppy do Rzymu ze Wschodu w 13 roku:

Ἀγρίππου γε μὴν ἀνιόντος εἰς τὴν Ρώμην μετὰ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας δεκαετῆ γεγενημένην (...)²¹.

A gdy Agryppa po dziesięciu latach sprawowania zarządu w Azji powracał do Rzymu (...)²².

Autor ten z pewnością nie ma tutaj na myśli Azji jako konkretnej prowincji ludu rzymskiego, ale cały kontynent azjatycki, czyli wszystkie rzymskie prowincje na Wschodzie²³. W innym miejscu swojej narracji Józef Flawiusz jest zresztą bardziej precyzyjny, kiedy podaje, że pod zarządkiem Agryppy znalazły się wszystkie prowincje położone za M. Jońskim:

¹⁸ H. Siber, *Das Führeramt des Augustus*, Leipzig 1940, s. 89–91.

¹⁹ J.M. Roddaz, *Marcus...*, s. 341.

²⁰ O tym, że Kasjusz Dion używa – w określonych kontekstach – terminu „Syria” jako synonimu rzymskiego Wschodu, świadczy chociażby przytoczony przeze mnie wyżej passus (54, 28, 1), w którym historyk ten pisze o powrocie Agryppy ze wschodnich prowincji do Rzymu w 13 roku.

²¹ Joseph. *AJ* 16, 86.

²² W przekładzie J. Radożyckiego.

²³ Zob. J.M. Roddaz, *Marcus...*, s. 341; F. Hurllet, op. cit., s. 38–39.

πέμπεται δ' Ἀγρίππας τῶν πέραν Ἰονίου διάδοχος Καίσαρι²⁴.

tymczasem wysłano Agryppę, aby jako zastępca Cezara objął w zarząd **provincje leżące za Morzem Jońskim**²⁵.

Określenie **πέραν Ἰονίου** oddaje tutaj łacińską frazę *transmarinae provinciae*, która odnosi się do wszystkich wschodnich prowincji znajdujących się pod władzą Rzymu²⁶. W tym kontekście możemy zatem stwierdzić, że Agryppa podczas swoich dwóch misji na Wschodzie (23–22; 17–13) dysponował *imperium*, które mogło być wykonywane na terenie wszystkich prowincji rzymskiego Wschodu.

Kolejną kwestią jest pytanie o to, czy *imperium* Agryppy było ograniczone wyłącznie do prowincji wschodnich, jak mógłby to sugerować passus Józefa Flawiusza. Taka konstatacja jest jednak nie do przyjęcia. Autor ten nie jest bowiem do końca precyzyjny, pisząc, że Agryppa zarządzał Wschodem przez okres 10 lat, a więc od 23 do 13 roku. Wiemy bowiem, że w międzyczasie (lata 20–18) realizował on także misje na terenie zachodnich prowincji Rzymu – konkretnie w Hiszpanii i Galii. Zakres jego *imperium* musiał więc obejmować także zachodnie prowincje Imperium Romanum. Józef Flawiusz pisze zatem w tym kontekście jedynie o prowincjach, w których Agryppa wykonywał swoje *imperium* podczas dwóch misji na Wschodzie, co nie upoważnia do stwierdzenia, że obowiązywało ono wyłącznie na tych terenach. Co więcej, z tekstu papirusu kolońskiego nie wynika, aby *imperium* Agryppy było ograniczone terytorialnie do określonego zespołu prowincji (**καὶ εἰς {ς} ἄς δῆποτέ σε ὑπαρχείας τὰ κοινὰ τῶν Ῥωμαίων ἐφέλκοιτο**). Również cytowany już wcześniej passus Kasjusza Diona wyraźnie potwierdza, że zięć Augusta mógł wykonywać swoje *imperium* w każdej prowincji poza Italią (**μείζον αὐτῷ τῶν ἑκασταχόθι ἔξω τῆς Ἰταλίας ἀρχόντων ἰσχύσαι ἐπιτρέψας**). W związku z tym możemy zatem założyć, że *imperium* Agryppy rozciągało się na wszystkie prowincje Imperium Romanum.

²⁴ Joseph. *AJ* 15, 350.

²⁵ W przekładzie J. Radożyckiego.

²⁶ Zob. F. Hurlet, op. cit., s. 38.

Imperium maius czy aequum?

Niejednoznaczne sformułowanie, jakie pojawia się w tekście papirusu co do zakresu *imperium* Agryppy w relacji do *imperium* innych namiestników prowincji (μηθενὸς ἐν ἐκείναις ἐξουσίαν μείζω <εἶναι> τῆς σῆς), wywołało wśród badaczy burzliwą dyskusję na temat charakteru przyznanych mu prerogatyw. L. Koenen, pierwszy wydawca tego dokumentu, nie miał wątpliwości, że chodzi tutaj o *imperium maius* w stosunku do prokonsulów prowincji publicznych oraz legatów prowincji cesarskich²⁷. Kolejni badacze byli już jednak bardziej sceptyczni. Uważają oni bowiem, że w tekście papirusu mowa jest jedynie o *imperium aequum*, czyli władzy równej wobec innych namiestników²⁸. Według E. Badiana, jednego z głównych zwolenników takiej interpretacji, Agryppa nie mógł uzyskać „*imperium maius*”, ponieważ w okresie Republiki żaden z dowódców nie posiadał tak szerokich uprawnień. Zdaniem tego badacza prerogatywy Agryppy nie mogły bowiem wykraczać poza znane dotąd precedensy republikańskie. Według Badiana analizowany fragment papirusu powinno się zatem czytać następująco: „Your power was to be equal to that of anyone else in those provinces”²⁹. Podobnego zdania jest W. Ameling. Badacz ten uważa, że w związku z kryzysem politycznym w Rzymie, jaki miał miejsce w 23 roku (aktywizacja opozycji republikańskiej, napięcia w obrębie *domus Augusta* w związku z domniemaną adopcją Marcellusa) August nie mógł przyznać Agryppie tak szerokich uprawnień, aby nie zaognić i tak już mocno napiętej sytuacji. Zdaniem Amelinga wspomniane okoliczności zmusiły ponadto Augusta do uszczuplenia także swoich własnych prerogatyw. Princeps zdecydował się bowiem na złożenie sprawowanego dotąd nieprzerwanie od 31 roku konsulatu oraz przyjęcie w zamian *imperium* prokonsularnego, które miało być równe wobec władzy prokonsulów pro-

²⁷ L. Koenen, op. cit., s. 268-274.

²⁸ Tak przede wszystkim E.W. Gray, *The Imperium of M. Agrippa: A Note on P. Colon. inv. nr 4701*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1970, 6, s. 227–238; E. Badian, *Notes on the Laudatio of Agrippa*, „The Classical Journal” 1980, 76, s. 97–107; W. Ameling, op. cit., s. 1–28; K.M. Girardet, op. cit., s. 219.

²⁹ Zob. E. Badian, op. cit., s. 105–106.

wincji ludu rzymskiego³⁰. Badacz ten uważa zatem, że skoro August nie posiadał „*imperium maius*” to trudno zakładać, aby takie uprawnienia zostały przyznane Agryppie³¹.

W moim przekonaniu teza o „*imperium aequum*” jest mocno dyskusyjna. Abstrahując od kontrowersyjności poglądu o domniemanym konflikcie w obrębie *domus Augusta* w 23 roku³², dysponujemy bowiem pośrednimi dowodami źródłowymi, które świadczą o tym, że *imperium* Agryppy miało jednak charakter *maius* wobec władzy innych namiestników. Józef Flawiusz w swoim dziele przytacza mianowicie listy Agryppy adresowane do władz Efezu i Kyrene, zawierające wytyczne w sprawie respektowania praw i zwyczajów tamtejszych Żydów³³. Dotyczyły one przede wszystkim prawa wysyłania świętych pieniędzy do Jerozolimy oraz niepozywania Żydów przed sądy w dniu Szabatu:

Ἀγρίππας δὲ καὶ αὐτὸς ἔγραψεν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων τὸν τρόπον τοῦτον: Ἀγρίππας Ἐφεσίων ἄρχουσι βουλῆ δῆμῳ χαίρειν. τῶν εἰς τὸ ἱερὸν τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀναφερομένων ἱερῶν χρημάτων τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φυλακὴν βούλομαι τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἰουδαίους ποιῆσθαι κατὰ τὰ πάτρια. τοὺς τε κλέπτοντας ἱερὰ χρήματα τῶν Ἰουδαίων καταφεύγοντάς τε εἰς τὰς ἀσυλίας βούλομαι ἀποσπᾶσθαι καὶ παραδίδοσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, ᾧ δικαίῳ ἀποσπῶνται οἱ ἱερόσυλοι. ἔγραψα δὲ καὶ Σιλανῶ τῷ στρατηγῶ ἵνα σάββασιν μηδεὶς ἀναγκάζῃ Ἰουδαῖον ἐγγύας ὁμολογεῖν³⁴.

Agryppa tak napisał w sprawie Żydów: „Agryppa, pozdrawia urzędników, radę i lud Efezu. Życzeniem moim jest, aby Żydom w Azji wolno było zbierać na święte cele przeznaczone pieniądze, które posyłają do Jerozolimy, i mieć je w swojej pieczy według ich dawnych obyczajów.

³⁰ Takie założenie pozostaje jednak wyraźnie w sprzeczności z przekazem Kasjusza Diona (53, 32, 5–6). Historyk ten pisze bowiem wyraźnie, że *imperium* Augusta miało charakter *maius* wobec władzy innych namiestników.

³¹ W. Ameling, op. cit., s. 27–28.

³² Teza ta upowszechniła się w nauce przede wszystkim za sprawą R. Syme’a. Zob. R. Syme, *Rewolucja rzymska*, tłum. A. Baziór, Poznań 2009, s. 347–348.

³³ Generalnie oba listy łączy się z drugim pobytom Agryppy na Wschodzie i datuje na rok 14. Zob. M. Pucci Ben Zeev, *Jewish Rights in the Roman World. The Greek and Roman Documents Quoted by Josephus Flavius*, Tübingen 1998, s. 270, 275–276.

³⁴ Joseph. *AJ* 16, 167–168.

A gdyby ktoś ukradł Żydom święte pisma i zbiegł do świątyni szukając azylu, to życzeniem moim jest, aby go stamtąd wyprowadzono i oddano im takim prawem, jak wyprowadza się świątokradców. Napisałem także do pretora Syllanusa, aby nikt nie pozywał Żydów do stawania przed sąd w dzień szabatu³⁵.

Μάρκος Ἀγρίππας Κυρηναίων ἄρχουσιν βουλῆ δῆμῳ χαίρειν. οἱ ἐν Κυρήνῃ Ἰουδαῖοι, ὑπὲρ ὧν ἤδη ὁ Σεβαστὸς ἐπεμψε πρὸς τὸν ἐν Λιβύῃ στρατηγὸν τότε ὄντα Φλάβιον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπιμελουμένους, ἵνα ἀνεπικωλύτως ἀναπέμπηται τὰ ἱερὰ χρήματα εἰς Ἱεροσόλυμα, ὡς ἔστιν αὐτοῖς πάτριον, ἐνέτυχόν μοι νῦν ὡς ὑπὸ τινῶν συκοφαντῶν ἐπηρεάζοντο καὶ ὡς ἐν προφάσει τελῶν μὴ ὀφειλομένων κωλύοιτο: οἷς ἀποκαθιστάνειν κατὰ μηδένα τρόπον ἐνοχλουμένοις, καὶ εἴ τινῶν ἱερὰ χρήματα ἀφήρηνται τῶν πόλεων τοὺς εἰς ταῦτα ἀποκεκριμένους καὶ τοῦτα διορθώσασθαι τοῖς ἐκεῖ Ἰουδαίοις κελεύω³⁶.

Marek Agryppa pozdrowia urzędników, radę i lud Cyreny. Żydzi zamieszkali w Cyrenie, o których już August pisał do ówczesnego pretora (prokonsula) Libii, Flawiusza, i innych urzędników tej prowincji, aby im wolno było, podług obyczaju, wysłać święte pieniądze do Jerozolimy, zwrócili się do mnie ze skargą, że dzieje im się krzywda od pewnych donosicieli i że zabrania się im tego pod pozorem ściągania danin, które się nie należą. Rozkazuję zatem bez żadnych utrudnień to naprawić i jeśli pieniądze te w jakimkolwiek mieście zostały zabrane, aby ludzie, którzy to uczynili, szkody wyrządzone tamtejszym Żydom wynagrodzili³⁷.

Miasta te znajdowały się w granicach prowincji pozostających formalnie w gestii senatu. Kyrene podlegała jurysdykcji prokonsula Krety i Kyrene, a Efez prokonsula Azji. Działania Agryppy dowodzą zatem, że mógł on podejmować ostateczne decyzje w sprawach, które należały do kompetencji zarządzających tymi prowincjami namiestników. Moim zdaniem możliwość wydawania takich dyrektyw przez Agryppę nie wynikała jedynie z jego *auctoritas* – jak sugeruje K.M. Girardet – ale była przede wszystkim

³⁵ W nieco zmodyfikowanym przekładzie J. Radożyckiego.

³⁶ Joseph. *AJ* 16, 169–170.

³⁷ W nieco zmodyfikowanym przekładzie J. Radożyckiego.

efektem posiadania nadrzędnego *imperium*³⁸. Oczywiście możemy w tym miejscu zadać sobie pytanie o autentyczność przytoczonych przez Józefa Flawiusza listów Agryppy i zastanowić się, czy nie są one po prostu wymysłem tego autora. Uważam jednak, że nie mamy podstaw do takiego sceptycyzmu. Nawet jeśli nie są to literalne odpisy rozporządzeń Agryppy, to nie widzę powodów, aby negować sam fakt ingerencji zięcia Augusta w sprawę prowincji znajdujących się formalnie pod zarządem senatu. Józef Flawiusz cytuje bowiem list prokonsula Azji Julusa Antoniusza do władz Efezu, w którym potwierdza on respektowanie praw i obyczajów Żydów zamieszkujących prowincję Azję, powołując się na wcześniejsze dyrektywy Augusta i Agryppy w tej materii³⁹. Ingerencję Agryppy w sprawę prowincji publicznych potwierdzają ponadto źródła epigraficzne. Mamy bowiem inskrypcję, która zawiera fragment jego listu do geruzji miasta Argos, które znajdowało się pod jurysdykcją prokonsula Achai⁴⁰. Agryppa nakazał przywrócenie tej starej instytucji utraconych praw i przywilejów oraz zagwarantował respektowanie ich w przyszłości. W nauce funkcjonuje hipoteza, że odnowiona geruzja miała w przyszłości zajmować się kultem cesarskim⁴¹.

Analizując tekst papirusu kolońskiego, nie możemy również pomijać szerszego kontekstu. Trzeba bowiem pamiętać, że mowa w nim o uprawnieniach Agryppy, drugiego człowieka w państwie i prawej ręki Augusta. Trudno zatem wyobrazić sobie, aby przyznano mu *imperium*, które byłoby równe władzy innych prokonsulów, a przede wszystkim zwykłych legatów cesarskich. O wyjątkowości nadanych mu prerogatyw świadczy również to, że zostały one uchwalone w drodze nadzwyczajnej procedury (o czym niżej). Według mnie na to, że w tekście papirusu mowa jest jednak o *imperium*

³⁸ Zob. K.M. Girardet, op. cit., s. 219.

³⁹ Joseph. *AJ* 16, 172–173. Julius Antoniusz pełnił funkcję prokonsula Azji, z krótką przerwą, w latach 9–3. Wzmiankowany list do władz Efezu datuje się na rok 4. Zob. M. Pucci Ben Zeev, op. cit., s. 290.

⁴⁰ V. Ehrenberg, A.H.M. Jones, *Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*, Oxford 1955, s. 138 (nr 308). List datuje się zasadniczo na lata 17–13. Zob. J.M. Roddaz, *Marcus...*, s. 430; M. Pucci Ben Zeev, op. cit., s. 267.

⁴¹ Zob. J.M. Roddaz, *Culte impérial et fidélité dynastique. Agrippa et l'île Lesbos*, „Studia Historica: Historia Antigua” 2005, 23, s. 403–404.

*maius*⁴², wskazuje ponadto analizowany już wyżej passus Kasjusza Diona (54, 28, 1), który potwierdza posiadanie przez Agryppę takich prerogatyw.

Imperium Agryppy a imperium Augusta

Kasjusz Dion podaje, że w 23 roku senat przyznał Augustowi na terenie wszystkich prowincji Rzymu dożywotnie *imperium proconsulare*, które miało nadrzędny charakter (*maius*) wobec władzy zarządzających nimi namiestników⁴³. Jak już pisałem wcześniej, uważam, że krótko potem podobne prerogatywy zostały nadane Agryppie. W związku z tym automatycznie nasuwa się pytanie o to, czy *imperium* Agryppy miało dokładnie taki sam charakter jak *imperium* Augusta. Niestety, w tej materii, wobec milczenia źródeł, jesteśmy skazani wyłącznie na spekulacje. Mimo to wydaje się, że możemy jednak wychwycić pewne różnice między prerogatywami princepsa a uprawnieniami Agryppy. Przede wszystkim w przypadku Augusta przyznanie mu *imperium proconsulare* nie było motywowane żadną konkretną misją na terenie prowincji. Prerogatywy te zostały mu bowiem nadane – razem z *tribunicia potestas* – jako nowy komponent władzy cesarskiej, po złożeniu przez princepsa konsulatu w 23 roku⁴⁴. Od tego momentu *imperium* to definiowało status Augusta wobec wszystkich namiestników i dowódców wojskowych w prowincjach, dając mu w każdej chwili możliwość wydawania im dyrektyw (*mandata*), jeżeli zaszła taka potrzeba. Natomiast w przypadku Agryppy przyznanie mu *imperium* miało ścisły związek z jego pierwszą misją na Wschodzie i w dalszej perspektywie miało umożliwić mu wykonywanie w zastępstwie princepsa różnych zadań na terenie prowincji.

⁴² Uważam, że chodzi tutaj dokładnie o takie samo *imperium*, jakie zostało później przyznane Germanikowi w 17 r. n.e. w związku z jego misją na Wschodzie, co zostało sprecyzowane w tekście *SCPP* (33–35).

⁴³ Cass. Dio 53, 32, 5–6.

⁴⁴ Zob. L. Koenen, op. cit., s. 273. Podobny był kontekst nadania takich uprawnień Tyberiuszowi w 13 r. n.e., kiedy został on oficjalnie desygnowany na następcę Augusta. Przyznanie mu wówczas *imperium* nie miało bowiem żadnego związku z konkretną misją w prowincjach. Zob. P. Saviński, *Sukcesja władzy cesarskiej w okresie rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej (30 p.n.e. – 68 n.e.)*, Poznań 2016, s. 91–92, 220.

Kasjusz Dion w cytowanym wyżej passusie, pisząc o *imperium* Augusta, podaje, że nie wygasło ono po przekroczeniu pomerium. Przyznanie cesarzowi takiej dyspensy miało zapobiec uciążliwej procedurze każdorazowego odnawiania jego *imperium* po powrotach z prowincji do Rzymu. L. Koenen zakłada, że Agryppa uzyskał taki sam przywilej⁴⁵. Nie możemy oczywiście wykluczyć takiej możliwości. Wobec milczenia źródeł twierdzenie niemieckiego badacza jest jednak wyłącznie spekulacją.

Nie jesteśmy również w stanie rozstrzygnąć, czy *imperium* Augusta było *maius* w relacji do *imperium* Agryppy, tak jak było to później w przypadku *imperium* Tyberiusza wobec Germanika, co zostało precyzyjnie określone w tekście *Senatus Consultum de Cn. Pisone patre*⁴⁶. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że Agryppa sprawował wspólnie z princepssem władzę trybuńską jako jego *collega imperii*, wydaje się wysoce prawdopodobne, że posiadał także formalnie takie same uprawnienia w prowincjach jak August⁴⁷.

Procedura nadania Agryppie *imperium*

Z tekstu papirusu kolońskiego wiemy, że władza trybuńska została przyznana Agryppie na mocy uchwały senatu (**κατὰ δόγμα συνκλήτου**), natomiast specjalne *imperium* na mocy prawa (*lex*) uchwalonego na komicjach (**ἐν νόμῳ ἐκυρώθη**). F. Hurllet zakłada, że wspomniana *lex* została następnie ratyfikowana przez *senatus consultum*⁴⁸. Mimo że tekst papirusu nie wspomina *expressis verbis* o udziale senatu w procedurze nadania Agryppie *imperium*, taka konstatacja wydaje się uzasadniona, z tym zastrzeżeniem, że w pierwszej kolejności została podjęta uchwała senatu, która następnie została zatwierdzona w formie *lex* przez lud. Rzymska praktyka legislacyjna pokazuje bowiem wyraźnie, że to lud zatwierdzał *senatus consulta*, a nie odwrotnie. Tekst papirusu wspomina zatem o *lex*, która ratyfikowała wcześniejsze *senatus consultum* o przyznaniu Agryppie *imperium maius*. O tym,

⁴⁵ L. Koenen, op. cit., s. 273–274.

⁴⁶ Zob. *SCPP* 35–36.

⁴⁷ Za taką interpretacją mógłby przemawiać passus Kasjusza Diona (54, 12, 4).

⁴⁸ F. Hurllet, op. cit., s. 43.

że zarówno senat, jak i lud czynnie uczestniczyły w formalnym procesie nadania specjalnego *imperium* członkom *domus Augusta*, świadczy ponadto późniejszy *casus* Germanika, który otrzymał takie uprawnienia w 17 roku n.e. w związku z misją na Wschodzie⁴⁹. Udział ludu w procedurze przyznania nadzwyczajnych uprawnień Agryppie przywodzi automatycznie na myśl praktykę republikańską. Wystarczy wspomnieć tutaj o osobie Pompejusza Wielkiego, który na mocy *lex Gabinia* uzyskał w 67 roku specjalne uprawnienia podczas kampanii przeciwko piratom⁵⁰. Przeprowadzona w przypadku Agryppy formalna procedura nadania mu *imperium* dowodzi zatem niezbicie wyjątkowości przyznanych mu prerogatyw.

Konkluzje

W świetle przeprowadzonej w niniejszym artykule analizy materiału źródłowego możemy stwierdzić, że Agryppa posiadał specjalne *imperium* prokonsularne, które mogło być wykonywane na terenie wszystkich prowincji Rzymu i miało charakter *maius* wobec władzy prokonsulów prowincji publicznych i legatów cesarskich. Uprawnienia te zostały przyznane Agryppie najprawdopodobniej w 23 roku, w związku z jego pierwszą misją na Wschodzie. Przymuszczalnie *imperium* to było równe władzy Augusta w prowincjach. Na jego podstawie realizował on różnorodne zadania zarówno w zachodniej, jak i wschodniej części Imperium Romanum w latach 23–12. Warto podkreślić, że posiadanie przez Agryppę *imperium* – tak samo zresztą jak w przypadku Augusta – nie było związane ze sprawowaniem jakiegoś konkretnego urzędu. Nie pełnił on bowiem żadnej funkcji w administracji prowincjonalnej. Mamy tutaj zatem do czynienia z oddzieleniem *imperium* od tradycyjnie z nim związanego urzędu, co było specyfiką sprawowania władzy przez Augusta i najbliższych członków jego rodziny (*domus Augusta*). Udział senatu i ludu, a więc dwóch najważniejszych or-

⁴⁹ Zob. Tac. *Ann.* 2, 43, 1; *SCPP* 34.

⁵⁰ O nadzwyczajnych uprawnieniach Pompejusza zob. P. Sawiński, *Nadzwyczajne dowództwa w okresie republiki i wczesnego pryncypatu*, [w:] *Wojna – wojsko – bezpieczeństwo poprzez stulecia i epoki. Studia i materiały*, t. 2, red. A. Aksamitowski (et al.), Szczecin 2017, s. 239–242.

ganów legislacyjnych, w procesie nadania Agryppie *imperium* dowodzi, że princepsowi zależało na tym, aby jego bezpośredni zastępcy działali w ramach obowiązującego prawa. Trzeba jednak pamiętać, że o ile status prawny Agryppy był ważny w jego relacjach z przedstawicielami rzymskiej administracji prowincjonalnej, o tyle dla większości mieszkańców prowincji nie miał on większego znaczenia. O szczególnej randze Agryppy w oczach tamtejszej ludności decydował bowiem fakt, że był on zięciem cesarza i jego najbliższym współpracownikiem.